

PARİON 2018 SEZONU KAZI, RESTORASYON VE KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

Vedat KELEŞ*

Hasan KASAPOĞLU, Ersin ÇELİKBAŞ

Hazar KABA, Kasım OYARÇIN,

Alper YILMAZ, Büşra Elif KASAPOĞLU

Michael Deniz YILMAZ, İsmail AKKAŞ

Enver AKIN, Soner ÖZMEN

Genel

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 06 Haziran 2018 tarih ve 491185 Sayılı ruhsatnamesine göre başkanlığımızdaki 2018 yılı Parion antik kenti kazı ve sondaj

* Prof. Dr. Vedat KELEŞ (Kazı Başkanı), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Kurupelit/ Samsun/ TÜRKİYE. vkelesus@gmail.com; Web: www.parion.biz; 2018 yılı kazı çalışmalarına izin veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne; çalışmalara proje desteğinde bulunan Ondokuz Mayıs Üniversitesi Rektörlüğü ve Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığına; Kazımızda Bakanlık temsilcisi olarak görev yapan, İzmir Müze Müdürlüğünden uzman Günay Karakaş' a; Kemer Köyü Muhtarlığı'na ve halkına; Resmi sponsorumuz İÇDAŞ A.Ş. Genel Müdürlüğü, Çanakkale Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü ve çalışanlarına; Sayın M. Nurova ve tüm kazı ekibine burada bir kez daha teşekkür etmek isterim.

Dr. Öğr. Üyesi Hasan KASAPOĞLU, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE. hasankasapoglu@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Ersin ÇELİKBAŞ, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Karabük/TÜRKİYE. ersinelikbas@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Hazar KABA, Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Sinop/TÜRKİYE. hazarkaba@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Kasım OYARÇIN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Kurupelit/ Samsun/ TÜRKİYE. kasimoyarcin@gmail.com

Arş. Gör. Alper YILMAZ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Kurupelit/ Samsun/ TÜRKİYE. alperyilmaz.a@gmail.com

Arş. Gör. Büşra Elif KASAPOĞLU, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE. busraelifkasapoglu@gmail.com

Arş. Gör. Michael Deniz YILMAZ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Kurupelit/ Samsun/ TÜRKİYE. michaelyilmaz@gmail.com

Arş. Gör. İsmail AKKAŞ, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Karaman/TÜRKİYE. ismlakkas@hotmail.com

Öğr. Gör. Enver AKIN, Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Diyarbakır/ TÜRKİYE. enverakin@mynet.com

Arş. Gör. Soner ÖZMEN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Kurupelit/ Samsun/ TÜRKİYE. sonerozmen@outlook.com

alışmaları, 19 akademisyen, 17 arkeolog, 6 restoratör- konservatör, 1 tarihçi, 1 mimar, 1 çevirmen rehber, 22 arkeoloji öğrencisi ve 15 işçiden oluşan bir ekip tarafından, 28 Haziran- 13 Eylül 2018 tarihleri arasında bakanlığımıza sunulan kazı programı çerçevesinde, Güney (Tavşandere) Nekropolisi, *odeion*, Roma Hamamı, Yamaç Hamamı, su kemeri, kuzey sur duvarı, Sondaj 10 ve Sondaj 11-1 (akropol) olmak üzere, antik kentin 8 ayrı bölgesinde gerçekleştirilmiş olup (Resim: 1), 1091 adet etütlük ve 104 adet envanterlik eser ortaya çıkarılmıştır.

ROMA HAMAMI

Roma Hamamında gerçekleştirilen 2018 yılı kazı çalışmalarında öncelikli amaç, yapıya ait duvarların sınırını belirlemek ve yapının genel planını ortaya çıkarmak olarak belirlenmiştir.

Çalışmalar yapının 6 No.lu mekânında başlamış olup, bu bölümde sıkıştırılmış zemin ve 2 No.lu mekâna sıcak hava geçişini sağlayan servis koridorunun zemini açığa çıkarılmıştır. 6 No.lu mekânın güney duvarının dışında yapılan çalışmalarda ise 3 No.lu mekâna sıcak hava geçişini sağlayan servis koridorunun güneyine bağlanan künk sisteminin, devam ettiği gözlemlenmiştir. Yapının 4 No.lu mekânının güneybatısında yapılan çalışmalarda kapı girişine ulaşılmış ve bu bölüme yekpare mermerden yapılmış 3 adet basamaklı giriş ve güney bölümde ise üzerinde kabartma yontu bulunan kemer ortaya çıkarılmıştır. Devam eden çalışmalar sırasında 4 No.lu mekânın güney duvarına bağlantılı 3 kanal tespit edilmiş olup bu kanalların hamamın güney duvarına paralel uzanan bir ana kanala bağlandığı gözlemlenmiştir (Resim: 2).

Yapıda bir diğer çalışma alanımız olan 4 No.lu mekânın güneyinden geçen ve kentin ana su kanallarından olduğu düşünülen bölümün devamını tespit etmek için açılan sondaj açmasında, kanalın tavan kısmı üzerine inşa edilen geç dönem duvarı tespit edilmiştir.

Yapının doğu yönündeki sınırlarını tespit etmek amacıyla 8 No.lu mekânda gerçekleştirilen çalışmalarda bu bölümde bir mozaikli zemin tespit edilmiştir. Bu mekândaki çalışmaların devamında kuzey-güney ve doğu-batı yönünde uzanan iki adet geç dönem eklentili duvar açığa çıkarılmıştır. Mozaikli bölümün batı ve güney duvarında ise oldukça kaliteli işçiliğe sahip mermer kaplama sırası gözlemlenmiştir. Kuzey-güney yönlü geç dönem duvarındaki çalışmalar sırasında imparator Commodus'a (M.S. 180-192) ait olduğunu düşünülen heykel parçası ele geçirilmiştir (Resim: 2). Bu mekânın batısından geçen kanalın üst kısmı hariç, *tesellatum*un oldukça iyi korunduğu

tespit edilmiştir. *Tesseralarda* siyah, beyaz, kırmızı, mavi, turuncu ve yeşil renkler ile geometrik desenlerin tercih edildiği gözlemlenmiştir. Mozaikli bölümün kuzeyinde yer alan doğu batı yönünde uzanan geç dönem duvarının kaldırma işlemleri sırasında yapıya ait olduğunu düşünülen yazıtlı mimari parçalar ile karşılaşmıştır. Mekânın kuzeybatısında yapılan çalışmalarda ise zeminin mermer plakalar ile kaplandığı fakat bu plakaların büyük ölçüde tahrip olduğu anlaşılmıştır. Mozaikli koridor bölümünün kuzey bölümünde *in-situ* 2 adet *postament* ele geçirilmiştir (Resim: 3). Bu *postament*lerin kuzeyinde ise 3.90 m. seviyede harçlı bir zemin ile karşılaşmıştır. Bu bölümde 1x1 m. ölçülerinde sondaj çalışması yapılmış olup, seviye inme çalışmaları sırasında kuzeydoğu güneybatı yönünde uzanan erken döneme ait olabileceği düşünülen bir duvar ile karşılaşmış ve 1.00 m. seviyeye gelindiğinde ana kayaya rastlanılmıştır. Mozaikli koridor bölümünün güney duvarını ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirilen çalışmalarda ise mozaikli zeminin doğu yönünde devam ettiği gözlemlenmiştir. Alanda çalışmalara 8 No.lu mekânın kuzey doğusunda *praefernium* olduğunu düşündüğümüz alanda çalışmaların devam etmesine karar verilmiş ve bu *praefernium* (?) bölümünde 5.00-4.80 m. seviyelerinde çoğunlukla M.S. 3. yüzyıl buluntularının ele geçirildiği bir *bothros* tespit edilmiştir. Ayrıca bu bölümde devam eden çalışmalar sırasında farklı formlarda mermer kullanılarak yapılmış zemin ve zeminin doğusunda bir kapı eşiği tespit edilmiştir (Resim: 3).

Yapıda çalışmalar 7 No.lu mekân olarak adlandırılan *calidarium* bölümünün kuzey duvar sınırını belirlemek amacıyla başlatılmış ve çalışmaların devamında kuzey yönünde mekânı ortalayan bir apsis tespit edilmiştir. Bu apsisin *praefernium* olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu düşünceyi ortaya çıkarılan servis koridoru destekler niteliktedir. Bu alanda yapılan çalışmalarda yoğun bir şekilde yanık tabakası ile karşılaşmıştır. Yanık tabakası, bu bölümün *praefernium* olabileceğini bir kez daha ortaya koymuştur. Ayrıca mekânın kuzey ve doğu duvar sınırı belirlenmiştir.

Roma hamamı 2018 çalışmaları sırasında yapıda kazı yapılan alanlardan seramik, cam, tuğla ve kiremit parçaları, metal çiviler, 62 adet sikke, 54 adet metal obje, 31 adet terrakota figürin parçası, 22 adet kemik obje, 5 adet ağırsak, 4 adet mermer kap parçası ve 4 adet heykeltıraşlık eser ele geçirilmiştir.

YAMAÇ HAMAMI

2018 yılı kazı sezonuna, yapının kuzey sınırlarını tespit etmek amacıyla başlanmıştır. Hamamın kuzey bölümünü sınırlayan apsisli *piscinasının* dış

duvarı çevresinde başlanan çalışmalarda, bu bölümde açığa çıkarılan geç dönem duvarın içinden çıkan doğu-batı doğrultulu, bir kanal tespit edilmiştir. Bu duvarın fonksiyonunun belirlenmesi amacıyla, çalışmalar bu alanda yoğunlaştırılarak devam etmiştir. Apsisli bölümün kuzey yarısında seviye inme çalışmaları, *piscinanın* doğusunda toprak kaymaları sebebiyle ortaya çıkan duvarın tamamen açığa çıkarılması hedeflenerek devam etmiştir. Kazı alanının kuzey kesitinde devam eden çalışmalar da yapıya ait olup olmadığı henüz anlaşılamayan, M.S. 2. yüzyıla tarihlenen bir arşitrav bloğu ortaya çıkarılmıştır. Devam eden seviye inme çalışmalarının da bu bölümün zemininde büyük bir bölümü tahrip olmuş “*Cochiapesto*” stilde yapılmış mozaik kalıntısı tespit edilmiştir. Hamamın kuzey duvarını dik kesen ve kuzey-güney doğrultuda uzanan geç dönem duvarının alanın kuzeyinde devam ettiği görülmüştür (Resim: 4).

2016 ve 2017 yıllarında gerçekleştirilen çalışmalarda¹ 4 tabakası net bir şekilde tespit edilmiş olan apsisin doğusundaki dolgu toprakta, 5. ve 6. tabakayı tespit etmeye yönelik olarak seviye inme çalışmalarına 2018 sezonunda da devam edilmiştir. Çalışmalar esnasında *murex* havuzunun (?) kuzey duvarına bitişik bir şekilde inşa edilmiş doğu-batı doğrultulu bir kanal açığa çıkmıştır. Kanalin tamamı açığa çıkartıldığında, doğu kesit içerisinde, önünde iki adet basamak ve eşik bloğu olan bir kapı aralığına ulaşılmıştır. Bu basamakların *murex* havuzu (?) doğrultusunda yapılmış olması ve batıya doğru devam etmemesi, ortaya çıkarılan kapı aralığının *murex* havuzuyla (?) ilişkili bir işliğe ait olma ihtimalini düşündürmüştür. Bu alanda yapılan stratigrafi çalışmaları sonucunda hamamın kuzey hattı boyunca uzanan 6 tabaka tespit edilmiş olup; tabakaların kontekst malzemeleri ışığında tarihlendirilmeleri yapılmıştır (Resim: 4).

2018 yılı çalışmalarına hamamın üst teras bölümünde yer alan ve 2017 yılı çalışmalarında tespit edilmiş olan doğu-batı doğrultulu duvar çevresinde de devam edilmiştir. Bu alandaki duvarın örgü tekniğinin yapı ile aynı dönemi işaret ettiği ve yapının su deposu olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur.

Yapıda diğer bir çalışma, alanın merkezinde konumlanan 2 No.lu tonozun iç kısmında biriken dolgu toprağın temizlenmesine yönelik olarak yapılmıştır. Çalışmalarda 1 No.lu tonoz ile 2 No.lu tonoz arasında bağlantı sağlayan bir kanala ulaşılmıştır (Resim: 4).

¹ Keleş, - vd. 2019, 602.

Son çalışma ise yapının batı hattında yer alan antik yolda gerçekleştirilmiştir. Yolun kuzey tarafında yapılan çalışmalarda yolun kuzey-güney hatında devam ettiği tespit edilmiş olup; antik yolun olasılıkla kuzey-güney aksında ki yamaç boyunca kompleks yapılara ulaşılması için inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Yamaç Hamamı'nda 2018 sezonu çalışmalar sırasında kazı yapılan alanlardan 1 adet bronz kandil, 180 adet sikke, seramik parçası, cam eser parçası, 2 adet mermer heykel parçası ve çeşitli formlarda metal eser ortaya çıkmıştır.

ODEION

2018 yılı kazı çalışmalarında öncelikli hedef, *cavea* kuzeyindeki 3 No.lu tonozda 2017 yılında² yarım kalan kısımdan zemin seviyesine erişmek ve dip sondajları ile alt tabakalarda yapı öncesi kültür-yapı evrelerini saptamak; sahne binasının kuzey-doğu ön-dış kısmında yapıyı oturtulduğu topografya-dan soyutlayıp cephe açıklığını genişletmek ve analemma kuzey-dış kısmındaki drenaj kanalı ve cephenin orijinal evresinin belirginleştirilmesi olarak belirlenmiştir.

3 No.lu tonozda 2017 yılında M.S. 5.-7. yüzyıl seramiklerinin yoğun olarak görülmeye başlandığı 3. tabakada çalışmalara başlanmış ve söz konusu alandaki seviye inme çalışmaları neticesinde 3 No.lu tonozda önceki yıl gerçekleştirilen kazı çalışmalarıyla birlikte toplam 6 tabaka saptanmıştır. Bu durumda, yapının bulunduğu alanın en alt kullanım evresinin, ana kaya üzerine yerleştirilmiş basit dikdörtgen kaide üzerine oturtulmuş yivli sütunların kullanıldığı bir yapının yer aldığı Hellenistik Dönem olduğu netlik kazanmıştır. Sonrasında bu alanda oluşan ortalama 1 m.lik dolgu ardından bu alana yerleştirilen *odeion*un 3 No.lu tonozun da ilk kullanım evresi olan M.S. 2. yüzyıla ait dolgunun (5. tabaka), M.S. 3.-4. yüzyıl dolgusunun (4. tabaka) oluştuğu, M.S. 5. yüzyıl sonrasında ise yapının tamamen orijinal kullanımı dışında kaldığı, bu evre ile birlikte tonozun, devşirme taş ve mermer malzemelerle oluşturulmuş, 3. tabakaya ait olduğu anlaşılan bir bölümde ilki M.S. 5.-7. yüzyıl aralığında (2.-3. tabaka), ikincisi M.S. 9.-11. yüzyıl aralığında (1. tabaka) olmak üzere farklı basit uygulamalarla soğuk depolama alanı olarak kullanıldığı, son olarak ise modern zaman dolgusunun yer aldığı bir kullanım evresinin olduğu anlaşılmıştır. Tonozun iç kısmındaki çalışmalar

² Keleş, vd. 2019, 598-600.

sonunda, kuzey bölümdeki ikinci kullanım evresi sırasındaki kuzey girişin daraltıldığı ve yapının kuzey duvarına açılmış tahliye kanalı da ortaya çıkarılmıştır. Bu tahliye kanalının *analemma* kuzey-dış tarafındaki çıkış bölümünün belirginleştirilmesi için dış kısımda gerçekleştirilen sondaj çalışmasında tahliye kanalının, herhangi bir kanal bağlantısı olmadan, sonlandığı anlaşılmıştır (Resim: 5).

Yapıda gerçekleştirilen çalışmalardan bir diğeri, sahne binasının kuzey girişinde, bu girişin kullanım evreleri içerisinde değişikliğe uğrayıp uğramadığını belirlemeye yönelik yapılan dip sondajları olmuştur. Birinci basamak ile ikinci basamak arasında ve ikinci basamak kuzey ve güney bitişiğinde gerçekleştirilen sondajlarda, girişin şu anda mevcut olan ilk basamağının batı devamındaki toprak dolguda, olasılıkla mevcut basamaktan önce yerleştirilmiş, ancak sonradan sökülmüş olabileceği düşünülen bir basamağa ait alt yapı olarak yapılmış olduğu tespit edilmiştir. İkinci basamağın kuzey ve güney bitişiğinde gerçekleştirilen her iki dip sondajı çalışmasında üst seviyede basit bir harçlı zeminin yapıldığı belirlenmişken, alt seviyelerde yapının temel duvarı yapılırken dışa doğru yayılmış olduğu düşünülen harçlı bir bölüm saptanmıştır.

Yapının iç kısmı ve mimari bölüm işlevlerinin anlaşılması için yapılan çalışmalardan bir diğeri de, drenaj kanalında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda, *pulpitum* altı kanalın üst bölümünde herhangi bir kapatma taşının olmadığı gözlemlenmiştir. Bu durum yapının sahne binası ve *pulpitum* duvarının kanalın yapım evresinin ardından meydana gelen bir tahribat sonrasında tadilat geçirdiği ihtimalini akla getirmektedir. Bu kanalın kuzey devamında, kentin genel drenaj sistemine ait bir drenaj kanalının varlığı ve drenaj sisteminin kuzeydoğu yönde devam ettiği tespit edilmiştir. Yapının kuzeybatısında, yer alan drenaj kanalının, daha belirgin hale getirilmesi için gerçekleştirilen çalışmalarda ise yapının ikinci kullanım evresinde eklendiği tahmin edilen payandanın drenaj kanalı yapımı esnasında uğradığı tahribat belirgin olarak belgelenmiştir (Resim: 5).

Yapının cephesinin daha belirgin hale getirilmesi ve oturtulduğu topografyadan tam anlamıyla soyutlanıp, sonraki süreçte yapılması planlanan üst örtüye uygun hale getirilmesi amacıyla yapılan çalışmalarda ise; sahne binası kuzeydoğu ve doğu ön-dış kısımda, kazı çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalarda genel anlamda belirgin bir kronoloji sunabilecek durumda herhangi bir stratigrafik şema izlenmemiştir. Bu alanda sürdürülen çalışmalarda harçsız moloz taş duvar işçiliğine sahip oldukça basit tasarlanmış üç farklı geç

dönem (M.S. 6.-9. yüzyıl aralığı) duvarı tespit edilmiş olup, bu duvarlardan sahne binası kuzey girişinin kuzey payandasının doğu devamındakinin iç kısmında bir seramik çöplüğü belirlenmiştir.

2018 yılı kazı çalışmaları sırasında yapıdan, 25 adet terracotta figürin parçası, 20 adet korozyonlu bronz sikke, 19 adet kemik obje parçası, 19 adet metal obje, 5 adet cam bilezik parçası, 2 adet figürlü kulp parçası, 1 adet mühürlü *amphora* dibi, 2 adet mühürlü *amphora* kulpu, 1 adet mermer kabartma kadın figürü parçası, 1 adet yazıtlı mermer parçası, 8 adet ağırşak, 4 adet taş kap parçası ve çok sayıda seramik ve kiremit parçası ele geçirilmiştir.

KUZEY SUR DUVARI

2017 kazı sezonunda³ Taşkule Mevkii'nde gerçekleştirilen, kentin tiyatro yapısına doğru uzanan kuzey-güney doğrultulu, bosajlı taşlarla örülmüş sur duvarını takip etmek amacıyla 2018 kazı sezonunda çalışmalara devam edilmiştir. Yapılan çalışmalar ile duvarın açığa çıkarılan bölümünün devşirme mimari bloklarla geç dönemde yapıldığı tespit edilmiştir. 2017 sezonunda açığa çıkarılan payanda benzeri ikinci bir payanda açığa çıkarılmıştır. Sur duvarının doğu cephesinde açığa çıkarılan, 2 payanda arasında konumlanan alanda, kapı aralığı olduğu düşünülen bu bölümde, kapı eşiği olarak düşünülen bir mimari blok açığa çıkartılmıştır. Payandaların doğu-batı doğrultusundaki uzunluğu 2.40 m., iki payanda arasındaki mesafe de 3.40 m. olarak saptanmıştır. Sur duvarına ait payandaların, muhtemelen orijinal kullanımının sonrasında onarımlar gördüğü devşirme blokların varlığı ile anlaşılmaktadır (Resim: 6). Bu iki payanda arasında duvar yüksekliğini tespit etmek amacıyla seviye inme çalışması gerçekleştirilmiştir. 1. payandanın güneyindeki alanda sıkıştırılmış topraktan oluşan bir zemin tespit edilmiştir. 2. payandanın kuzeyinde ise üstü ve yanları taşlarla örtülmüş doğu-batı doğrultusunda künk hattı tespit edilmiştir. Alandaki 2. payandanın güneydoğusunda taşların düzensiz bir şekilde bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir duvar tespit edilmiş olup, bu duvar üzerinde korunmuş harç ve sıva kalıntıları saptanmıştır. Aynı zamanda duvar üzerinde taşıyıcı unsuru sabitlediği veya suyun akışını sağladığı düşünülen beş delik ortaya çıkarılmıştır. Bu deliklerin içinin sıva ile kaplanmış, dışının ise harç ile örtülmüş olması ikincil olarak kullanıldıklarını göstermektedir. Duvarın güneyinde, düzgün örülmüş duvar örgüsüne tezat-

³ Keleş, vd. 2019, 607.

lık oluşturan molozdan ve harçtan oluşturulmuş düzensiz örülmüş duvar yükseltildiği görülmüştür (Resim: 6).

Yapıda gerçekleştirilen çalışmalar sonrasında 2 adet sikke, 1 adet terracotta figürin parçası, 8 adet heykel parçası, 1 adet pilaster başlık, 1 adet kabartma parçası, az sayıda seramik parçası, mimari parçalar, kiremit parçaları ve tuğla parçaları ele geçirilmiştir.

GÜNEY-TAVŞANDERE NEKROPOLİSİ

Güney Nekropolisinde 2018 yılında, daha önceki sezonlarda kazıları yapılarak açığa çıkarılan lahitlerde, biyolojik ve fiziksel faktörlerin verdiği zararı minimum seviyeye indirmek amacıyla önleyici koruma müdahaleleri yapılması amaçlanmıştır. Ayrıca geçen süre içerisinde yağmur sularının toprağı aşındırması sonucu ortaya çıkan ve bir lahite ait olduğu düşünülen bloğun çevresinin açığa çıkartılması amaçlarımızda bir diğeridir.

Nekropolis alanında çalışmalarımız da, alanın batı bölümünde bulunan Hellenistik Döneme tarihlenen, TSM 11 ve TSM 12 No.lu mezarların dip kısmını bulmak amacıyla gerçekleştirilen seviye inme çalışmaları sırasında, Arkaik, Klasik ve Roma dönemlerine ait seramik parçaları bulunmuştur. Bu bölümde devam eden çalışmalarda L2 kodlu Arkaik Döneme tarihlenen mezarın kuzey kısmında basit toprak bir mezar tespit edilmiş olup, mezardaki iskeletin bir kısmının doğuya doğru alanın dışına uzandığı görülmüştür. Doğu – batı doğrultulu uzanan TSM 8 ve TSM 6 No.lu mezarların teknelerinin dip kısımlarını bulmak amacıyla seviye inme çalışmaları devam ederken, TSM 8’in zemininin üç sıra özenli işlenmiş blok taşlarla yapılmış olduğu, TSM 6’nın zemininin ise, doğudan moloz taşlarla ve kiremitlerle desteklendiği gözlemlenmiştir. Devam eden çalışmalarda TSM 6’nın alt kısmında kuzeydoğu-güneybatı yönlü tahrip olmuş basit toprak mezar (2018-1) tespit edilmiş, iskeletin sadece femur ve fibula kısımları küçük bir cep açılarak kaldırılmıştır.

Nekropolis alanının batı bölümünde devam eden çalışmalar ilerledikçe TSM 13 No.lu lahit mezarın batı yüzünü açığa çıkartırken, burada birincil kremasyona yönelik bir mezar alanı tespit edilmiştir. TSM 13’ün güney cephesinin zemini açığa çıkarmak amacıyla yapılan çalışmalarda ise, M 221 No.lu basit toprak mezar bulunmuş olup, 30 yaşlarında bir kadına ait olduğu saptanan iskelet tamamen açıldıktan sonra pelvisi üzerinde M.Ö. 430-400 yıllarına tarihlenen 1 adet bodur *lekythos*, göğüs kısmında ise 1 adet bronz iğne ele geçirilmiştir. TSM 13’ün kuzeyinde L5 No.lu M.Ö. geç 6. yüzyıla tarihlenen mezarın etrafının açılması esnasında doğu kısmında antik dönemde

tahrip olmuş mezara ait kadın bireye ait kafatası (2018-2) tespit edilmiş ve belgelenerek kaldırılmıştır. Devam eden çalışmalarda TSM 13-14 No.lu taş sandık mezarlar ve L5 No.lu lahtin cepheleri tamamen topraktan soyutlanarak, zeminden tekne dibine kadar TSM 13'de 5 sıra, TSM 14'de 1 sıra, L5'de 1 sıra olmak üzere granit taşla örülmüştür. TSM 13'ün taş sırası yüksek olduğu için taşlar örüldükten sonra araları taşlara uygun renkte hazırlanmış harçla doldurularak duvar sağlamlaştırılmış ve TSM 10 nolu taş sandık mezarın kapığının kırık kısmı tekrar sağlamlaştırılmıştır (Resim: 7).

Sonuç olarak 2018 çalışmaları sırasında nekropolis alanın batısında bulunan TSM 1-2-3-4-6-8-11-12-13-14, L 2-3-4-5 olmak üzere toplam 4 lahit ve 10 taş sandık mezarın dağılmaması ya da devrilmemesi için yarıya kadar toprakla kaplı olan tekneleri tabana kadar açılıp, topraktan soyutlanarak, bitki örtüsü, suyun aşındırıcı etkisi ve kötü görüntüden kurtarılmıştır. Teknenin dip kısımdan itibaren yaklaşık 30 cm.lik bir çıkıntı bırakarak tüm cepheleri harç kullanılmadan doğal granit taşla örülmüştür (Resim: 7).

SONDAJ 10

Kentin merkezi bölgesinde yer alan yapı 2017 kazı sezonunda⁴ kazılmaya başlanmıştır. Roma Dönemine ait olan yapının işlevini belirlemek ve mimarisini saptamak amacıyla kazı çalışmalarına 2018 kazı sezonunda da 4 farklı alanda devam edilmiştir.

İlk çalışmalar 2 No.lu bölümde yapıya ait iri molozların kazı çalışmalarına imkân tanımaması sebebi ile yapının kuzey cephesinde duvar takibine yönelik olarak başlanmıştır. Kazı çalışmalarını engelleyen yapıya ait molozlar numaralandırılarak ve belgelenerek kaldırılmıştır. Bu alanda gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda yapının kuzey cephesine dik olarak gelen bir duvar tarafından ayrılmış iki ayrı mekân tespit edilmiştir. Batıda bulunana mekân içerisinde freskli sıva kırıntıları gözlemlenmiş ve Flaviuslar Dönemine ait *stucco* parçası bulunmuştur. Bu mekânda yapının ikinci girişine ait olan geçiş alanını kapatan, olasılıkla M.S. 4. yüzyıla ait olan özenli ancak harçsız bir moloz duvar ve bu duvarın her iki tarafında yapının duvarlarına bitişik olarak yapılmış destek duvarları tespit edilmiştir. Mekânın tabanı *opus signinum* yatak harcına sahip olmakla beraber üzerinde mermer kaplama elemanlarının olduğu ele geçirilen bazı *in-situ* örnekler eşliğinde anlaşılmıştır. Doğuda ki

⁴ Keleş, vd. 2019, 608-609.

mekân ise yine *opus signinum* yatak harcına sahip olmakla birlikte çok tahrip olmuş bir şekilde bulunmuştur (Resim: 8).

2017 yılında çok küçük bir kısmı tespit edilen yapının 3 No.lu bölümü olan apsisli kısmını ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalarda apsisin zeminine ait *opus signinum* yatak harcı ortaya çıkarılmıştır. Apsis duvarları boyunca dikey mermer kaplama elemanlarına ait *in-situ* parçalar ile 2017 yılı çalışmaları sırasında tespit edilen su kanalının devamı izlenmiş ve bu kanalın güneyinde taban altından *in-situ* bir adet su künkü tespit edilmiştir.

Yapının ikinci (batı) kemerini ortaya çıkarmak için 4 No.lu alanda gerçekleştirilen çalışmalarda ikinci kemerin duvarına ait olduğu düşünülen ancak sonradan Geç Bizans Dönemine ait olduğu anlaşılan harçsız bir kuru duvar, mermer bir zemin kaplamaları, payandalar ile çevrelenmiş bir kapı eşiği, kapakları çökmüş bir su kanalı ve *opus signinum* yatak harcı tespit edilmiştir (Resim: 8).

Yapının kuzeydoğu köşesindeki 5 No.lu mekanda yapının köşesini ve olasılıkla buraya bağlanan bir mekan duvarını tespit etmeye yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmalarda, *opus spicatum* duvar örgüsünü tamamen ortaya çıkaracak şekilde başlanan çalışmalar +14.68 m. seviyesinde bırakılmıştır.

Yapının ve alanın geneline bakıldığı zaman dört tabakası bulunan yapının büyük bir kamusal yapının, ortasında merkezi apsisli bir niş yanlarına yerleştirilmiş iki adet kemerden oluşan giriş alanı olduğu düşünülmektedir. Yapıda görülen tabakalanmaya bakacak olursak; 1. tabaka M.S. 12. yüzyıl sonrası – günümüz, 2. tabaka M.S. 9.-12. yüzyıllar, 3. tabaka M.S. 4.-6. yüzyıllar ve 4. tabaka M.S. 2.-3. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir.

Çalışmalar sırasında ele geçirilen arkeolojik buluntular arasında; seramik, cam, kemik parçaları, kemik objeler, pişmiş toprak kandil, demir objeler, bronz objeler, stucco parçası, pişmiş toprak künk parçaları, tuğla ve kiremit parçaları yanı sıra mermer kaplama plakalarına ait parçalar ve 17 adet sikke bulunmaktadır.

SONDAJ 11-1 (AKROPOL)

2018 kazı sezonunda kentin akropolü⁵ olduğu düşünülen alanda, yüzeyde görülen bir sütundan ve önceki kazı sezonlarında gerçekleştirilen arkeojeofizik çalışmalarından⁶ yola çıkarak kazı yapılması amaçlanmıştır.

⁵ Başaran 1999, 352.

⁶ Keleş, - vd. 2018, 326-327, Res. 7.

Bu amaç doğrultusunda, Sondaj 11-1 (akropol) olarak adlandırılan alanda, sözü edilen bu sütun merkez alınarak 5x5 m.lik sondaj yapılmıştır. Birinci sütun parçasının kuzeybatısında ikinci bir sütuna rastlanılmıştır. Çalışmalar sırasında 3. sütun olarak adlandırılan sütunun kuzey kısmındaki kesitte muhtemelen Roma Dönemine tarihli olduğu düşünülen bir adet heykel başı (portre) açığa çıkarılmıştır (Resim: 9). Aynı alanın güneyinde doğu-batı doğrultulu rastgele gömüldüğü düşünülen 20-25 yaşlarında olduğu tahmin edilen iskelet parçaları açığa çıkartılmıştır. Sondaj alanının güneydoğusunda 3. sütun olarak adlandırılan sütuna bitişik bir şekilde açığa çıkarılan geç dönem duvarı ile karşılaşmış ve duvar belgelenerek kaldırılmıştır. Seviye inme çalışmalarının devamında doğu-batı doğrultusunda uzanan duvarın tabanına ulaşılmıştır. Zeminin tahrip olduğu alanda yapılan çalışmalarda nizami bir şekilde yerleştirildiği düşünülen M.S. 3. yüzyıla tarihli Kapitan II tipinde *amphora* boynu ve oluk görünümlü çatı kiremitleri tespit edilmiştir (Resim: 9). Birinci sütunun kuzeybatı köşesinde bir erkek figüre ait heykel parçası tespit edilmiştir. Alanda yapılan seviye inme çalışmaları sırasında alanın kuzeydoğusunda ve güneybatısında mermer kaplama zemine ulaşılmıştır. Zemine ulaşılması sonrasında 4. tabakada çalışmalara, sondajın genişletmesiyle devam edilmiştir. Ayrıca sütunların oturduğu düzlemi tespit etmek amacıyla dip sondaj çalışması yapılmış olup, çalışma sonrası sütunların anakaya üzerine yerleştirilen devşirme mimari blokların üzerinde yükseldiği tespit edilmiştir (Resim: 9).

Sondaj11-1 (akropol) sektöründe 2018 sezonu içerisinde yapılan çalışmalar, alanın mimari çizimleri yapılarak ve kazı alanının güvenliğini sağlanarak sonlandırılmıştır.

Sondaj 11-1 (akropol) alanında, 2018 sezonunda gerçekleştirilen çalışmalarda, 2 adet heykel parçası, 18 adet sikke, 68 adet kemik obje, 12 adet metal obje, 9 adet terracotta figürin parçası, 5 adet *amphora* parçası, 3 adet kandil, 1 *unguentarium*, 17 adet cam obje parçası, 1 adet mermer taş kap parçası, çok sayıda çatı kiremidi, çok sayıda mermer plaka parçası, cam eser parçaları ve farklı formda Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Roma dönemlerine tarihli seramik parçaları da ele geçirilmiştir.

SU KEMERİ

Su kemerinde 2018 yılı çalışmalarına yapının ayaklarının açığa çıkartılması ve ölçülerinin saptanması amacıyla başlanmıştır. 2017 yılında SK 3 ola-

rak nitelenen ve 3 No.lu ayağın güney ve doğu cepheleri açığa çıkarmak için gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, yapılan duvar takibi ardından, alanın sınırlarının genişletilmesine karar verilmiş ve çalışmalar sonucunda yapının güney ve batı cepheleri tamamen ortaya çıkarılmış, yapının inşası hakkında detaylı bilgilere ulaşılmıştır. Elde edilen verilere göre, yapı anakaya içerisine yerleştirilerek kemer altlarına gelen kesimlerinde kenetler ile birbirine sabitlenerek “U” biçiminde yerleştirilmiş rüstik bosajlı blok taşlar ile sağlamlaştırılmıştır (Resim: 10).

Yapının temeline ve anakayaya yakın olan kesiminde görülen bu mimari üslubun, yapının üst seviyesindeki üzengi taşlarına kadar sadece köşelere yerleştirilmiş olan blok taşlar ile devam ettiği anlaşılmıştır. Yapılan karşılaştırma sonrasında yapıdaki rüstik bosajlı blokların kentin tiyatrosu ile gösterdiği benzerlik doğrultusunda ve bulunan su künklerinin tipolojisi açısından su kemerinin olasılıkla Flaviuslar Dönemine veya M.S. 1. yüzyılın 2. yarısına ait olduğu düşüncesi oluşmuştur.

2017 kazı sezonunda⁷ çalışmalarına başlanan ve yapıya ait 2 No.lu ayağın sınırlarını belirlemeye yönelik gerçekleştirilen çalışmalar da, ayağın güney kesiminde duvar takibi yapılarak ilerleme kaydedilmiş ve kemerin farklı bir kemerli katına ait olan beş adet *in-situ* konumdaki üzengi taşı tespit edilmiştir (Resim: 10).

2018 sezonunda yapıda gerçekleştirilene bir diğer çalışmada 1 ve 2 No.lu ayak arasında 1x1.5 m. ölçülerinde açılan sondaj olup, gerçekleştirilen çalışmalar sırasında harçlı moloz yapıdaki mimariye ulaşılmıştır.

2018 sezonu çalışmaları sırasında ele geçen buluntular arasında; pişmiş toprak künkler, seramik parçaları, cam parçaları, demir kenet, demir çiviler ve terrakotta obje yer almaktadır.

ARAZİ RESTORASYON VE KONSERVASYON UYGULAMALARI

2018 yılı kazı sezonu içerisinde planlanan alanlarda önleyici ve etkin koruma uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Yapılara göre gerçekleştirilen çalışmalar aşağıdaki gibidir;

Odeion: Orkestranın kazı sezonu içinde rutin bakımı yapılması için üzeri açılmıştır. Yapının mermer plakaların yatak harcında yenileme, bordür ve derz uygulaması yapılmıştır. *Opus sectile* ve *cavea*larda derz uygulaması ya-

⁷ Keleş, vd. 2019, 605-606.

pılmıştır. Sahne binasına ve orkestra zeminine ait mermer plakalar temizlenmiş ve tekrar yerlerine yerleştirilmiştir (Resim: 11).

Roma Hamamı: Geçtiğimiz yılda apoditeriumun doğusunda yapılan sondaj sonucu tespit edilen ve bu sezon kazısı yapılarak ortaya çıkarılan mozaik zemin üzerinde derz dolgusu, bordür uygulaması ve kapatma uygulaması yapılmıştır (Resim: 11).

Yamaç Hamamı: *Apodyterium* bölümündeki sıvalarda bordür, enjeksiyon uygulaması yapılmıştır. *Caldarium* ve *laconicum* bölümünde yer alan künk parçalarının mekanik temizliği yapılmış, kırık olan parçalar epoksi reçine ile yapıştırılmıştır (Resim: 12). Apsisli *piscinanın* doğusunda ortaya çıkarılan “*cochiapesto*” zemin döşemesine bordür uygulaması ve kapatma uygulaması yapılmıştır.

Oda Mezarlar: Geçen kazı sezonu ortaya çıkarılan ve önleyici koruma kapsamında kapatılan iskeletlerin üzerindeki kum tabakası kontrollü şekilde kaldırılmıştır.

Güney-Tavşandere Nekropolisi: Geçtiğimiz yıllarda kazısı yapılarak ortaya çıkarılan lahitlerde önleyici koruma kapsamında çalışmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda dört tarafı lahtin özgün malzemesine yakın kesme taşlarla lahtin bulunduğu seviyeye göre bir ya da iki sıra olmak üzere örülmüştür (Resim: 12).

Yunan Haçı Planlı Kilise (Sevgililer Şapeli): 2016 yılı kazı sezonunda restorasyonu yapılmış olan kilisede, 2017 yılında iskeletler dışarıdan gelebilecek tahribatların önüne geçebilmek adına cam fanus ile korumaya alınmıştır. Sıcaklık farklılıkları ve su emilimi sebebi ile iskeletlerde yer yer bozulmalar gözlemlenmiştir. Bu bozulmaları stabil hale getirmek için koruma çalışması kapsamında drenaj uygulaması yapılmasına karar verilmiştir. Fanusların etrafı 50-60 cm. genişliğinde, yaklaşık olarak 1 metre derinliğinde kazılmıştır. Nem çıkışını kontrol altına almak için tabana moloz taşlar belirli aralıklarla dizilmiş, üzerlerine ise boşluklar oluşturacak şekilde orta büyüklükte taşlar bırakılmıştır. Son olarak kilisede taban seviyesine denk gelecek şekilde mıcır ile örtülmüştür (Resim: 12).

LABORATUVAR KONSERVASYON UYGULAMALARI

2018 yılı çalışmalarında, Roma Hamamı, Yamaç Hamamı, nekropol, odeion, kuzey sur, Sondaj 10, Sondaj 11, Oda Mezar 5, su kemeri, Beyoba Tümülüsü ve yüzey buluntuları da dâhil olmak üzere 363 bronz sikke, 213 adet

metal buluntu, 50 cam buluntu, 55 seramik buluntu, 127 kemik buluntu, 83 terrakotta, 9 taş/mermer buluntu ve 20 heykeltraşlık eser olmak üzere toplamda 920 adet buluntunun koruma onarım çalışmaları tamamlanmıştır (Resim: 13).

Koruma onarımdaki amaç; buluntulara en az zararı vererek tanımlanmasına olanak sağlamaktır. Çalışılan tüm buluntuların belgelemesi üzerinde ehemmiyetle durulmuş ve çalışmalar sonucunda raporlama yapılmıştır. Buluntuların gelecek yıllara sağlıklı olarak aktarılması sağlamak amacıyla konservasyon çalışması titizlikle yürütülmüştür.

ANTROPOLOJİK ÇALIŞMALAR

Parion kenti 2018 sezonu antropolojik çalışmalarında, geçmiş yıllarda ele geçirilen kazı deposunda korunan iskelet parçalarının, oda mezarlar alanında tespit edilen OM5 No.lu mezara ait birey iskeletlerinin ve 2018 kazıları sonucu açığa çıkarılan iskelet parçalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Depoda bulunan geçmiş yıllarda çıkarılmış olan iskeletleri incelemek üzere depodan çıkarılmış, yıllara göre tasnif edilerek temizleme işlemlerine başlanmıştır. Güney Tavşandere Nekropolis'i'nden ele geçirilen 3 iskelete ait kemik parçaları tasnif edilerek temizleme işlemlerine başlanmıştır (Resim: 14).

Oda Mezar 5 içerisindeki iskeletlerin çıkarılması işlemleri de, 2018 sezonu içinde yapılan antropolojik çalışmalardandır. İlk olarak mezar içindeki iskeletlere birey numaraları verilmiştir. Toplamda 38 adet bireye ait sağlam ve parçalanmış iskelet parçası ele geçirilmiştir. Bunların çoğunluğu erkek iskeletlerinden oluşmaktadır. Oda Mezar 5'de ki antropolojik kazılar sırasında bronz kolye ucu, altın boncuklar, koku şişeleri, bilezik, yüzük, sikkeler ve altın küpeler ele geçirilmiştir (Resim: 14).

Roma Hamamı, kazıları sırasında açığa çıkan bir erkek iskeleti üzerinde temizleme işlemleri yapılmış, yaş ve cinsiyet tayini rapor edilmiş olup, bir adet unguentarium parçası ve sol kulak hizasında bir adet bronz küpe ele geçmiştir.

HARİTACILIK

2018 yılında çalışmalar ağırlıklı olarak 1. derece sit alanı içerisinde mevcut olan sektörlerin haritalandırma ve belgelemesine yönelik gerçekleşmiştir. Buna dayalı olarak öncelikle kazı resmi sponsoru İÇDAŞ A.Ş.den temin edilen sabit alıcılı CORS ile hızlı statik yöntem kullanılarak kente ITRF96 datu-

munda poligon ağı dağıtılmıştır. Daha sonrasında ise oluşturulan bu poligon ağı kullanılarak sektörlerde detay alımları yapılmıştır. Detay alımları yapılan alanlarda yeterli bindirme oranları hesaplanmış ortofotoluk çift grid güzer-gâh uçuşları gerçekleştirilmiştir. Yapılan uçuşların ardından Pix4dmapper programında alanların hem 3D modelleri, hem de ortofotoları oluşturulmuş oldu. Oluşturulan ortofotolar NetCAD programında altlık olarak kullanıldı ve kent planının oluşturulması için gerekli çizimler yapılmıştır. Bunların dışında sektörlerde gün sonu hava fotoğrafları çekilmiş, karelajlı plan ve kesit çizimleri yapılmıştır (Resim: 15).

ÇİZİM VE BELGELEME ÇALIŞMALARI

2018 yılı kazı sezonu boyunca çeşitli dönemlere ve formlara ait seramik parçaları, kandil parçaları, *unguentarium*lar, ağırşaklar, metal eserler, cam eserler, kemik eserler, künk parçaları ve çatı kiremiti parçalarının çizim ve belgeleme çalışmaları tamamlanmıştır. Eş zamanlı olarak 2018 yılı öncesi agora-dükkânlar, su kemeri, Yamaç Hamamı, Roma Hamamı, *odeion* ve güney-Tavşandere Nekropolis sektörlerindeki kazılarda açığa çıkarılan Roma Dönemi su künkleri, M.Ö. 3. - M.S. 11. yüzyıllara tarihlendirilen *amphoralar*, M.Ö. 1.- M.S. 6. yüzyıllara tarihlenen kemik parçaları, kandil ve Roma Dönemi cam parçalarının çizim ve belgeleme çalışmaları da bitirilmiştir. Bunların yanı sıra 2018 yılı çalışmalarında ele geçirilen envanterlik ve etütlük mahiyetteki eserlerin ve lisansüstü tezler kapsamında çalışılan buluntuların çizimleri tamamlanmıştır.

KAYNAKÇA

BAŞARAN, C., "Parion 1997 Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı XVI, Cilt. I*, 1999, 349-364.

KELEŞ, C. – YILMAZ, A. – OYARÇIN, K. – YILMAZ, M. D. – AKKAŞ, İ., "Parion 2017 Arkeojeofizik Sonuçları", *Arkeometri Sonuçları Toplantısı 33, Cilt 2*, 2018, 323- 334.

KELEŞ, C. – ERGÜRER, H. E. – KASAPOĞLU, H. – ÇELİKBAŞ, E. - OYARÇIN, K.- KABA, H. - YILMAZ, A. – KASAPOĞLU, B. E. - YILMAZ, M. D. – AKKAŞ, İ. – AKIN, E., "Parion 2017 Sezonu Kazı, Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı 40, Cilt 3*, 2019, 595- 616.

Resim 1: Parion kenti havadan görünüm ve çalışma yapılan alanlar.

Resim 2: Roma Hamamı.

Resim 3: Roma Hamamı.

Resim 4: Yamaç Hamamı kuzey bölüm çalışmaları.

Resim 5: Odeion 3 No.lu tonoz ve genel görünüm.

Resim 6: Kuzey sur duvarı.

Resim 7: Güney Tavşandere Nekropolisi alan geneli ve çalışılan batı bölüm.

Resim 8: Sondaj 10 çalışma alanları.

Resim 9: Sondaj 11-1 (akropolis) çalışma alanı.

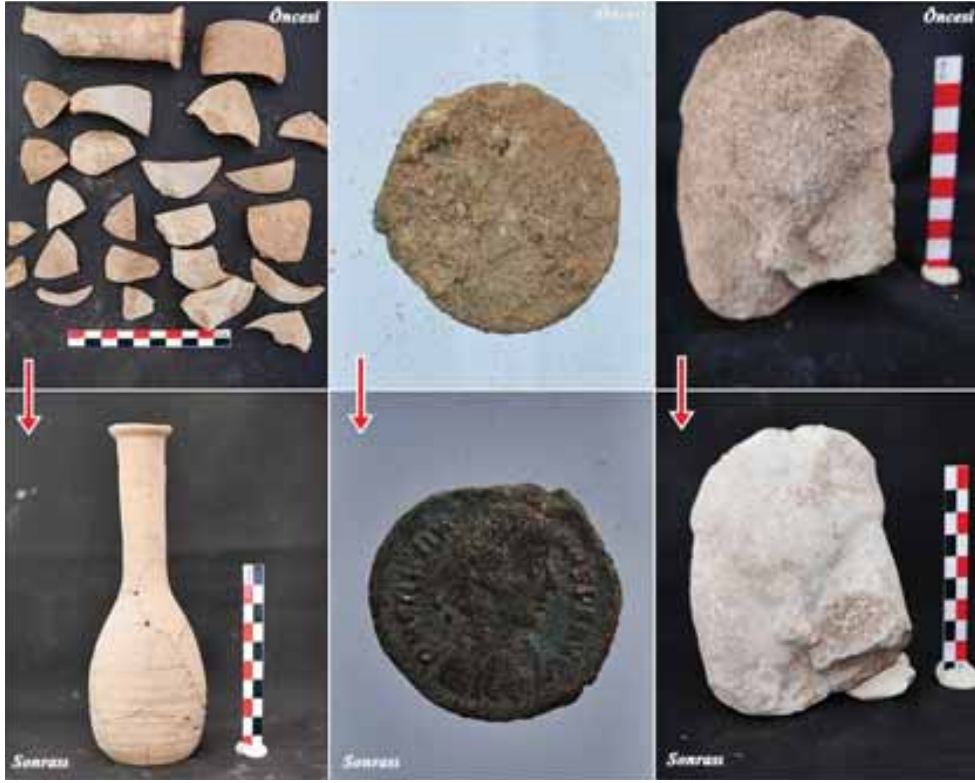
Resim 10: Su kemeri genel görünüm ve çalışılan alanlar.

Resim 11: Arazi restorasyon uygulamaları.

Resim 12: Arazi restorasyon uygulamaları.

Resim 13: Laboratuvar konservasyon uygulamaları.

Resim 14: Antropolojik çalışmalar.

Resim 15: Haritacılık çalışmaları.